

- національний педагогічний університет : сайт. URL : <https://tnpu.edu.ua/news/10926/> (дата звернення: 14.05.2025).
2. Данишенко О. С. Сутність та особливості формування міжкультурної компетентності. Економіка та держава. 2012. № 12. С. 141–144.
 3. Кравченко Г., Мовмига Н. Проектний підхід як складова педагогічної інноватики на шляху до якісної вищої професійної освіти в Україні. *Pedagogical and psychological sciences: development prospects in countries of Europe at the the beginning of the third millennion: collective momograph*. Riga Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2018. Volume 2. P. 192–209.
 4. Кучерук О. А., Сергієнко Б. Б., Шурхно Н. Ф. Проектна діяльність як компонент лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи (13-15 травня 2021 року, м. Запоріжжя)*: збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2021. Ч. 2. URL : <https://surl.li/szmtzw> (дата звернення: 19.05.2025).
 5. Пальчикова О. Крос-культурна компетентність у навчанні української мови як іноземної. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 8. С. 319–326.
 6. Kraj – Emigracja – Next Generation. Stowarzyszenie «Wspólnota Polska». 11.12.24. URL : <https://surli.cc/ibqbge> (дата звернення: 14.05.2025).
 7. Tu Polonia w Warszawie – II Zjazd «Spotkania – Polonia 2.0», cz. 1. TVP Polonia. URL : <https://surl.lu/nzewuj> (дата звернення: 14.05.2025).

Тетяна Мороз,
доктор філософії, старший викладач,
Хмельницький національний університет

ОБРАЗ МАТЕРІ В ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Мова кожного народу є унікальною, багатогранною, невичерпною та барвистою. Її тісний зв'язок із культурою є беззаперечним, оскільки опанування будь-якої мови неможливе без урахування культурного контексту. Мовна картина світу відображає систему національних та культурних цінностей, притаманних певному етносу. Найяскравіше ця система цінностей репрезентована в пареміях.

У сучасній лінгвістиці паремійні одиниці, зокрема прислів'я та приказки, розглядаються як один із найперспективніших напрямів дослідницької

діяльності. Це зумовлює активізацію наукових студій, присвячених глибокому аналізу різноманітного та змістовно насиченого паремійного матеріалу.

Паремійний фонд кожної мови репрезентує цілісну систему уявлень про історичний досвід народу, його світоглядні орієнтири, суспільний устрій і способи взаємодії з навколишнім середовищем. У змісті паремій відображено бачення світу як живої, так і неживої природи, а також людських стосунків, соціальних ролей та морально-етичних норм. Серед таких ключових категорій особливе місце посідає образ матері – глибоко вкорінений у культурну традицію і надзвичайно вагомий з погляду етнолінгвістичної репрезентації. У польських та українських паремійних одиницях (далі – ПО) цей образ набуває символічного змісту, відображаючи не лише родинні цінності, а й загальнонаціональні уявлення про жінку-матір, її роль у житті родини та суспільства.

Образ матері є одним із найзначущіших у культурній та мовній картині світу як в Україні, так і в Польщі. Він представлений у ПО, що відображають важливі аспекти соціальної, моральної та духовної ролі матері в родині та суспільстві.

Вивченню образу матері, його функціонуванню у мовній системі присвятили свої праці українські (В. Кононенко [2], В. Калько [1], І. Шкіцька [7], З. Коцюба [3], Ю. Макарець, О. Сліпчук [4], Ж. Марфіна [5], А. Чернова [6]) та зарубіжні (Є. Бартмінський [8], П. Муравська[9]) науковці.

Мати має позитивну аксіологічну маркованість як в українській, так і в польській мовній картині світу, яка визначена сімейними, національними та релігійними традиціями. Це когнітивно багатий стереотип, що базується на універсальній емпіричній базі, спільній для багатьох культур і мов.

Образ матері у польських пареміях найчастіше репрезентується через такі номінації, як *matka* (старопольською *mać, macierz*), *mama, tamka*. Наприклад, *Jaka mać, taka nać; Jaka matka, takie będą dzieci; Jaki bochen, taka skórka, jaka matka, taka córka; Gdzie wiele mamek, tam dziecko garbate; Jaka mamka była, takie wychowanie; Jaka mamka, taka lalka* [NKP, Т. 2, с. 406]. Поодинокі трапляються номінації *mamunia, matula, neńka*. В українських прислів'ях та приказках – *мати, матір, матінка, ненька, матіночка, мама, мамка,*

матка: *В кого є ненька, в того й голівка гладенька* [Номис, с. 194]; *Мами годує дітей, як земля людей; Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки; Місяць – отець, зіздар – матка, сонце – їхнє дитятко* [Пазяк, с. 53, 110].

Як зауважує українська мовознавчиня Ірина Шкіцька, в українських пареміях, на відміну від польських, на позначення образу матері вжито значно більше номінацій, які здебільшого мають пестливий характер [7, с. 29].

В українському та польському мовно-культурному образі світу матір насамперед представлено як люблячу, турботливу й поблажливу. Найчастотнішими мовними маркерами, що відображають психоемоційну сферу матері, є любов, тривога, жаль і гнів, що свідчить про високий рівень суб'єктно-реляційних взаємин між матір'ю та дітьми [1, с. 223]. Проаналізувавши фактичний матеріал, виокремлюємо такі характеристичні риси образу матері:

1. **Любов і милосердя.** Ці риси образу матері фіксуємо у ПО *Największą jest miłość matki, druga psia, a trzecia kochanki* [NKP, Т. 2, с. 408], *Matki dzieciom wiele pobłazają* [NKP, Т. 2, с. 408], *Do ludzi po rozum, do matki po serce* [NKP, Т. 2, с. 405]; *Одна мамі вірна порада* [Номис, с. 285], *Материнська любов і ласка кінця не зна* [Плав'юк, с. 169]. Любов матері до дитини також проявляється в її повному прийнятті незалежно від зовнішності, поведінки чи суспільної оцінки. Мама завжди бачить у своїй дитині лише добре, навіть якщо цього не помічають інші. Цей аспект яскраво простежується в пареміях *U swej matki każdy gładki* [NKP, Т. 2, с. 409], *Dla każdej matki miłe jej dziatki* [NKP, Т. 2, с. 405]; *Людам – як болото, а матері – як золото* [Плав'юк, с. 95].

2. **Мудрість.** Життєву мудрість матері ілюструють ПО *Dobra matka więcej nauczy niż sto nauczycieli* [NKP, Т. 2, с. 405]; *Що мамі навчить, того й сто вчителів не перевчать* [Плав'юк, с. 229], у яких наука матері протиставляється науці вчителів.

3. **Материнська кара.** Материнська кара в пареміях здебільшого представлена не як жорстоке покарання, а як вияв турботи, морального виховання й намагання скерувати дитину на правильний шлях: *Matka tłucze, ale uczy; Kto nie słucha matki, ten pójdzie za kratki* [NKP, Т. 2, с. 405], *Gdy matka*

bije, to ciało tyje, jak obcy bije, to ciało wyje [NKP, Т. 2, с. 405], *Jak **mama** wybije, to dziura wytyje, jak cudzy wybije, to dziura wygnije* [NKP, Т. 2, с. 405], ***Matka miła, choćby była*** [NKP, Т. 2, с. 408]; ***Рідна мати** і б'є, та не болить, а свекруха словами б'є гірше, ніж кулаками* [Плав'юк, с. 229]. В останніх ПО показано, що покарання від сторонньої людини буде набагато боліснішим, ніж материне.

4. Успадкування. Ідеться не лише про біологічну, а й культурну спадковість. Мати в народному світогляді не лише дає життя, а й передає дитині зовнішні риси, риси характеру, моральні орієнтири та соціальні моделі поведінки): *Jaka **mać**, taka **nać*** (зафіксували понад 50 варіантів цієї паремії), наприклад, *Jaka **matka**, takie będą **działki**, Jakie **drzewo**, taka **kora**, jaka **matka**, taka **córa*** [NKP, Т. 2, с. 406] (тут компонент *matka* метафорично взаємодіє із компонентом *природа*); *Дурна **мати** – дурні **діти*** [Номис, с. 152], *Яка **вода**, такий **млин**, яка **мати**, такий **син*** [Плав'юк, с. 196]. Простежуємо тут також джерело формування жіночої ідентичності наступного покоління.

5. Жертовність і безкорисливість. У деяких пареміях відображено протиставлення турботи та любові матері невдячності та байдужості дітей, зокрема синів: ***Matka co ta, to dzieciom tka*** [NKP, Т. 2, с. 408], ***Jedna matka wyżywi (wychowa) dziesięciu synów, ale dziesięciu synów nie wyżywi jednej matki*** [NKP, Т. 2, с. 407]; ***Одна мати вигодує десять дітей, а десять дітей не вигодують одної матері*** [Плав'юк, с. 169].

6. Материнство як соціокультурна функція. Найцікавішим із семантичного погляду є прислів'я 19 століття (згадка про нього датується 1819 роком), яке до сьогодні не втратило своєї популярності: ***Nie ta matka, co porodziła, ale ta, co wychowała*** [NKP, Т. 2, с. 409], ***Nie ta matka, co zrodzi, ale co wychowała*** [NKP, Т. 2, с. 409]. Воно кардинально переоцінює традиційні характеристики матері. Материнство – не лише біологічний акт, а насамперед відповідальність, виховання і турбота про дитину. У ньому наголошується на етичному та соціальному вимірах материнства, де важливішими за сам факт народження є любов, виховання, підтримка та формування особистості дитини. В українській мові маємо теж відповідники, наприклад, ***Не та мати, що родила, а та, що виховала*** [Плав'юк, с. 169], ***Не та мати, що народить, а та, що до розуму доводить*** [Плав'юк, с. 196].

7. Опозиція «**батько** / **мати**». Серед паремій є приклади, де репрезентовано опозицію «батько / мати», яка показує нерівноцінність значення батька та матері в житті дитини: *Jak ojciec umrze, dziecko pólsierota, a jak matka, to cała sierota* [NKP, Т. 2, с. 405], *Co matce sięga do serca, to ojcu tylko do kolana* [Świerczyńska, с. 290], *Błogosławieństwo matki buduje domy, przekleństwo ojca obala je* [NKP, Т. 1, с. 117]; *Батькова лайка дужча за материнську бійку* [Пазяк, с. 104]. Дещо інший зміст фіксуємо у ПО *Chłopi żona nie umiera, tylko dzieciom matka* “чоловіку жінка не вмирає, тільки дітям мати” [Świerczyńska, с. 292].

8. Опозиція «**мати** / **мачуха**». У деяких польських та українських прислів'ях образ матері протиставляється образу злої мачухи (опозиція «рідний / нерідний»): *Lepiej jak matka bije niż jak macocha głaszcze* [NKP, Т. 2, с. 407], *Matka pierwszej pobije, a potem popieści, a macocha wprzód popieści, a potem pobije, Matka daje, a macocha pyta dzieci: czy chcecie?* [NKP, Т. 2, с. 408]; *Нехай мачуха і лучше глядить, та все-таки на мамір лучше повірають рідну, ніж на мачуху* [Номис, с. 194]. У цих ПО самовідданість матері протиставляється пасивності та байдужості мачухи.

Отже, образ матері в українських та польських прислів'ях постає глибоко шанованим. В обох культурах мати асоціюється не лише з турботою, любов'ю та безмежною самопожертвою, а й з джерелом мудрості та першої життєвої науки. Спільні образи та цінності, втілені в народній мудрості, відображають глибоку культурну близькість українського та польського народів.

Аналіз ПО вкотре підтверджує, наскільки глибоко шануються материнські цінності в українській та польській культурах, і як тісно переплітаються наші традиції через спільне розуміння образу матері як джерела людської сили. Перспективами подальших досліджень є залучення українських та польських паремій, у яких відображено образ батька.

Список використаної літератури

1. Калько В. Вербальна репрезентація концепту *мати* в українських пареміях. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16–17. С. 221–229. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mv_2013_16-17_28](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mv_2013_16-17_28) (дата звернення: 02.04.2025).

2. Кононенко В. Символи української мови : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.

3. Коцюба З. Рефлексія побутової свідомості в різномовному провербіальному просторі (від універсального до національного): монографія. Львів: ДП “Видавничий дім” “Укрпол”, 2010. 472 с.

4. Макарець Ю, Сліпчук О. Концепти рід, родина, сім'я в мовній картині світу українців. *Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. Вип. 1. С. 75–78. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nzfn_2013_1_16 (дата звернення: 12.04.2025).

5. Марфіна Ж. Етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом ‘спорідненість’. *Українська мова*. Вип. 2. С. 51–60. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ukrm_2014_2_7 (дата звернення: 21.04.2025).

6. Чернова А. Концепти «батько», «мати» в українській лексико-фразеологічній системі світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

7. Шкіцька І. Репрезентація образу матері в польських та українських пареміях. *Українська мова*. 2024. № 3. С. 28–41. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001544237> (дата звернення: 05.04.2025).

8. Bartmiński J. Polski stereotyp matki. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 2006. S. 151–166.

9. Murawska P. Wartości rodzinne w zwierciadle ukraińskich paremii. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. W. 4. S. 103–107.

Список використаних джерел

Номис– Українські прислів'я і таке інше / уклад М. Номис // [упоряд., приміт. та вступна стаття М. М. Пазяка]. Київ : Либідь, 1993. 768 с

Пазяк – Пазяк М. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру. Київ : Наукова думка, 1990.

Плав'юк – Плав'юк В. Українські приповідки. Том II. Едмонт: КАтедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків, Альбертський університет Асоціація Українських Піонерів Альберти. 1996.

NKP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / red. J. Krzyżanowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. T. 1–4.

Świerczyńska D. Przysłowia są na wszystko. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2001. 548 s.

Наталія Матвеева,
доктор філософії, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка;
Інститут української мови НАН України

ЗМІЦНЕННЯ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ПОДІЙ

Мова кожного народу є важливим складником його ідентичности, оскільки вона є не лише засобом спілкування, а й символом належності до певної культури чи нації. Історичний досвід засвідчує, що збройні конфлікти та війни суттєво впливають на сприйняття мови, перетворюючи її на ключовий елемент культурної, соціальної та політичної динаміки. Повномасштабна агресія Росії проти України стала рушієм змін у мовній ситуації країни, що проявляється у зміцненні позицій української мови та модифікації мовних практик серед населення.

На сучасному етапі багато наукових розвідок присвячено змінам мовної ситуації в Україні, спричиненим впливом російсько-української війни. Наприклад, різні вектори процесів українізації комунікативного простору